

УДК 323.15(=214.58)(477):355.01

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.41>

РОМСЬКА ЕТНІЧНА МЕНШИНА В УКРАЇНІ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА СУСПІЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Віталій Коцур

*Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського 30, 08401, м. Переяслав, Україна*

Повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією проти України у 2022 році, істотно загострила виклики, з якими стикаються національні меншини, зокрема ромська громада. У статті досліджується етнополітичне становище ромів в умовах російсько-української війни та ширших суспільних трансформацій. На основі міждисциплінарного підходу, що включає контент-аналіз нормативних документів, порівняльно-правовий аналіз, соціологічні дані та кейс-стаді, виявлено системну маргіналізацію, правову невизначеність і обмежений доступ до базових послуг. Попри наявність Стратегії інтеграції ромів до 2030 року, її реалізація в умовах воєнного стану залишається фрагментарною й неефективною.

Автор обґрунтовує необхідність комплексної державної етнополітики, що має базуватися на правах людини, міжвідомчій координації та залученні самих ромських громад до формування політики. Особлива увага приділена регіональній специфіці, зокрема ситуації в Закарпатській області, яка є осередком компактного проживання ромів. У статті доводиться, що інтеграція ромів має розглядатися не лише як соціальне завдання, а як ключовий чинник національної безпеки та суспільної згуртованості у повоєнний період.

У статті констатовано, що, незважаючи на наявність нормативно-правових документів, що регулюють «ромське питання» в Україні, їх реалізація на практиці є неповною і зазвичай не відповідає соціальним запитам ромських громад. Поряд із цим активні представники громадського середовища ромської етнічної меншини беруть участь у волонтерській діяльності, воюють у лавах Збройних сил України. Відтак інтеграція ромів повинна поєднувати правозахист, координацію з боку державних органів і громадські ініціативи з боку неурядових організацій. У цьому контексті у повоєнний період важливого значення набувають питання доступу до освіти, охорони здоров'я, ринку праці, забезпечення повноцінної політичної участі та представництва ромів на рівні державної влади та місцевого самоврядування.

Ключові слова: ромська етнічна меншина, Україна, етнополітика, російсько-українська війна, інтеграція, дискримінація, національна меншина, Закарпаття, права людини, внутрішнє переміщення.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження етнополітичної ситуації в Україні визначається комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на стабільність та соціально-політичну єдність українського суспільства. Особливе місце серед цих факторів займає російсько-українська війна, яка загострила міжетнічні та соціокультурні суперечності, актуалізувала питання інтеграції національних меншин та визначила нові виклики для державної етнополітики. Серед національних меншин, що потребують особливої уваги з боку держави та суспільства, помітне місце посідає ромська етнічна меншина, соціальна і політична інтеграція якої залишається проблемною з огляду на тривале перебування її представників у стані соціальної та політичної маргіналізації.

В умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій та воєнних викликів питання про ефективні механізми інтеграції ромського населення в українське суспільство набуває додаткової значущості, оскільки без успішного розв'язання цих питань неможливо забезпечити стабільність, соціальну згуртованість та національну безпеку держави. Вивчення етнополітичних процесів, зокрема в контексті ситуації ромської меншини, дозволить сформулювати ефективні стратегії інтеграції та визначити шляхи подолання існуючих викликів у сфері національної єдності та громадянської солідарності. Недостатність механізмів включення ромської етнічної меншини до системи соціального захисту, політичного представництва та повоєнної реконструкції вказує на потребу критичного переосмислення державної етнополітики в цій сфері життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика інтеграції ромської етнічної меншини в Україні активно розробляється у вітчизняному та міжнародному науковому дискурсі. Серед фундаментальних праць, де аналізуються ризики дезінтеграції поліетнічного суспільства в умовах війни, слід назвати монографію авторського колективу Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України [1]. У своїх публікаціях вітчизняні політологи С. Асланов [2], В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, І. Кресіна та О. Стойко [3] наголошують на врахуванні етнічного чинника як інструменту гібридної агресії.

Питання міжкультурного діалогу як основи інтеграції національних меншин обґрунтував учений В. Євтух [4], а проблему дискримінації ромів у публічному просторі – дослідниця О. Кривицька [5]. Політичну участь ромів висвітлено в аналітичному звіті «Дослідження участі представників ромських громад на місцевих виборах 2020 року в якості кандидатів в органи місцевого самоврядування» [6], а також у проєктах Ради Європи, що стосуються політичної мобілізації ромських етнічних громад [7; 8].

На нормативному рівні важливим орієнтиром виступає «Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» [9], яка визначає пріоритети державної політики стосовно ромської спільноти. Своєю чергою міжнародні організації, зокрема *European Roma Rights Centre* [10; 11], *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights* [12], *United Nations Development Programme* [13], *German Marshall Fund* [14] та *IOM Poland* [15], фіксують значну структурну вразливість ромів, їхній обмежений доступ до освіти, медицини та захисту своїх прав як всередині України, так і поза її межами.

Загалом, сучасна наукова й аналітична література засвідчує актуальність подальших міждисциплінарних досліджень у сфері соціальної інтеграції ромів, зокрема в умовах повоєнної реконструкції.

Мета статті полягає у висвітленні етнополітичної ситуації ромської етнічної меншини в Україні в умовах сучасних зовнішньополітичних викликів (насамперед російсько-української війни) та визначенні шляхів удосконалення державної політики щодо інтеграції ромів у суспільно-політичне життя країни.

Методи дослідження. У процесі дослідження етнополітичної ситуації ромської етнічної меншини в Україні в умовах війни було використано комплекс взаємодоповнюючих методів, що забезпечили наукову обґрунтованість та міждисциплінарність аналізу. *Метод контент-аналізу* дозволив систематизувати нормативно-правові акти, стратегії, звіти міжнародних і національних організацій (OSCE, FRA, DESS, CWS Global), тоді як *порівняльно-правовий підхід* дав змогу зіставити підходи до інтеграції ромів в Україні та в сусідніх країнах ЄС. *Метод системного аналізу* виявив взаємозв'язки між правовим статусом, соціальною вразливістю та політичною маргіналізацією ромів, а вторинний

аналіз соціологічних даних (зокрема, FRA, OSCE, Міжнародний фонд «Відродження») дав змогу реконструювати соціально-демографічний портрет ромського населення. *Геоінформаційний підхід* був застосований для вивчення просторової диференціації ромів, особливо в Закарпатській області, а кейс-стаді забезпечив аналіз типових прикладів політичної участі та дискримінації в умовах воєнного стану. Індуктивно-дедуктивний підхід дозволив інтегрувати результати дослідження, сформулювати висновки та окреслити напрями вдосконалення етнополітики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна характеристика етнополітичної ситуації в Україні в умовах російсько-української війни визначається значним впливом зовнішніх чинників та внутрішніх викликів, які сформувалися протягом останніх років конфлікту. Зокрема, анексія Криму та окупація частини Донецької та Луганської областей Російською Федерацією спричинили суттєві зміни в етнополітичній динаміці країни, впливаючи на питання національної єдності та стабільності українського суспільства.

Етнополітична ситуація загострилась через те, що на окупованих територіях до початку війни мешкало близько 6,9 млн осіб, з яких значну частину становили представники російської етнічної меншини. Близько 2 млн громадян виїхали з окупованого Донбасу на підконтрольну Україні територію, що істотно змінило етнічний склад населення у регіоні та загострило питання інтеграції вимушених переселенців [16].

Особливо значущим є мовний складник етнополітичних процесів, який використовувався як інструмент гібридної війни. Активізація «руського мира», підтримувана російською пропагандою, сприяла дестабілізації етнополітичної ситуації, зокрема, у східних і південних регіонах України, що сприяло посиленню етнополітичної дезінтеграції країни [2; 3]. Спроби введення російської мови як регіональної мали на меті поглибити розкол у суспільстві, викликати незадоволення та протестні настрої, що, своєю чергою, створювало додаткові передумови для сепаратистських рухів [17, с. 406].

Крім того, етнополітична стабільність України в умовах війни також опинилась під загрозою через можливі спроби зовнішніх сил використовувати компактні поселення національних меншин для політичної мобілізації. Це стосується не лише російськомовного населення у південних та східних областях, але й інших регіонів, зокрема Закарпаття, де існує компактне проживання угорської меншини, що створює додаткові ризики щодо формування автономістських та сепаратистських настроїв [1].

Російсько-українська війна істотно загострила проблеми у сфері етнополітики, висвітлює слабкі місця державної політики щодо національних меншин та підкреслила важливість формування ефективних механізмів етнонаціональної консолідації як ключового чинника збереження національної єдності й територіальної цілісності України.

Криза в Україні 2014 року стала результатом активізації сепаратизму, який значною мірою був інспірований саме зовнішніми силами, насамперед Росією. Відсутність ефективних механізмів реалізації етнічної політики та узгодженої концепції державної етнонаціональної політики ускладнила ситуацію і дозволила проімперським силам маніпулювати етнічними питаннями, особливо у східних регіонах країни. Це поглибило цивілізаційний розкол між україномовним і російськомовним населенням [2; 3].

Зовнішньополітичні виклики проявлялись також і у взаєминах з іншими країнами-сусідами. Наприклад, угорська меншина на Закарпатті та румунська на Буковині нерідко ставали об'єктом впливу сусідніх держав, які прагнули посилити свій вплив через національні меншини. Це створювало додаткові труднощі для формування гармонійної етнополітики України і вимагало додаткових дипломатичних зусиль з боку держави для уникнення конфліктів і підтримки добросусідських відносин [1].

В Україні етнополітика щодо національних меншин оформлює рамки правового, інституційного та практичного захисту і розвитку культурної, мовної і соціальної ідентичності національних спільнот. Стаття 11 Конституції України прямо закріплює обов'язок держави підтримувати етнокультурне та мовне різноманіття [18]. Законодавчі реформування, зокрема ухвалення Закону «Про національні меншини (спільноти) України» у грудні 2022 року та його поправки в 2023 році, були спрямовані на імплементацію європейських стандартів захисту прав меншин (у тому числі забезпечення участі меншин у суспільно-політичному житті та доступу до освіти мовою меншини), які представлені в межах ЄС [19].

Щодо ромської етнічної меншини офіційна *Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року*, затверджена Кабінетом Міністрів України, визначає комплексний підхід до інтеграції ромів у соціально-політичне життя, доступу до освіти, охорони здоров'я, житлового забезпечення та боротьби з дискримінацією [9]. Вона передбачає також оновлення статистичних даних, забезпечення правового захисту, антисегрегаційні заходи та підтримку культурних ініціатив ромського населення.

Водночас зауважимо, що практична реалізація етнополітичної стратегії стикається з численними проблемами. Серед них переважають брак посвідчень громадянства, документів цивільного стану, обмежений доступ до соціальних та юридичних послуг, низька правова обізнаність, дискримінаційні стереотипи, висока соціальна вразливість та висока частота ранніх шлюбів серед ромських дівчат, що стримує ефективну інтеграцію [9].

У відповідь на кризові процеси, що виникли під час війни, етнополітична політика зосередилась на забезпеченні прав національних меншин, у тому числі ромів, особливо на окупованих територіях. Правозахисні дослідження вказують на факти грубих порушень прав національних меншин, зокрема кримських татар та ромських спільнот в окупації: обмеження релігійних, мовних, культурних прав, відсутність намагання держави-окупанта відповідати міжнародним нормам [20].

Принагідно зазначимо, що ромська етнічна меншина є однією з найменш захищених і водночас найчисленніших національних спільнот України. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, чисельність ромів становила 47 587 осіб, що становило приблизно 0,1 % від загального населення країни. Водночас низка міжнародних організацій, зокрема Рада Європи, ОБСЄ, а також правозахисні ініціативи вказують на суттєво вищу фактичну чисельність ромського населення – від 200 тис. до 400 тис. осіб. Ця розбіжність пояснюється як історичною недовірою ромів до державних інституцій, так і поширеною практикою самоідентифікації ромів як українців, угорців або русинів у переписах та офіційних документах [21; 22; 23].

Закарпатська область є найбільшим регіоном компактного розселення ромського населення в Україні. За офіційними даними 2001 року, тут проживало понад 14 004 осіб (1,12 %), які вказали ромську національність, що становило майже 30 % від загальної кількості ромів в Україні. Проте за неофіційними оцінками, які подають неурядові організації, зокрема Фонд «Чіріклі», Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II та інші дослідницькі інституції, реальна чисельність ромів у Закарпатській області на 2023 рік становить не менше 50–80 тис. осіб, а за деякими оцінками сягає 100 тис. осіб [11; 24; 25].

Ромські громади в Закарпатті зосереджені переважно у великих поселеннях поблизу Ужгорода, Мукачева, Берегова, а також у селах Мукачівського, Берегівського, Хустського та Тячівського районів. Найбільше поселення ромів розташоване у місті Мукачево, в мікрорайоні «Борок-Телеп», де проживає близько 5–7 тис. осіб, що становить біля 7 % населення міста. У м. Ужгород ромські громади мешкають у мікрорайонах «Радванка» та «Шахта» [26, с. 20].

У демографічному вимірі ромське населення Закарпаття характеризується високою часткою молоді. За оцінками дослідження *Roma Health Mediators Report*, біля 40 % ромського населення в області – це особи віком до 18 років [13]. Рівень народжуваності в ромських громадах є вищим за середньоукраїнський показник, тоді як рівень охоплення навчанням у школі та рівень зайнятості значно нижчі. Така демографічна структура вказує на потребу в системних освітніх, медичних і соціальних заходах для забезпечення інтеграції молодого покоління ромів в українське суспільство.

Можна констатувати, що Закарпаття є регіоном із найбільшою концентрацією ромського населення в Україні, де спостерігається суттєва різниця між офіційними статистичними даними та реальним чисельним складом цієї етнічної спільноти. Географічна сегрегація, молодий віковий склад і соціальна маргіналізація ромів становлять серйозний виклик для державної етнополітики. Це зумовлює необхідність розробки адресних програм інтеграції з урахуванням регіональних особливостей, культурної специфіки та соціально-економічного стану ромських громад.

Ромська спільнота в Україні є однією із найбільш соціально вразливих груп, що перебуває у стані хронічної бідності, соціальної маргіналізації та правової невизначеності. За результатами досліджень, значна частина ромського населення живе в умовах крайньої бідності, не має доступу до якісної освіти, медицини, працевлаштування, а також належного житла. Ці умови створюють системні бар'єри для інтеграції ромів у загальносуспільне життя України.

Однією з ключових проблем є низький рівень формальної зайнятості. За даними Європейської комісії проти расизму та нетерпимості, лише 21 % ромів в Україні мають постійну роботу, ще близько 17 % – сезонну чи тимчасову. Решта осіб не мають стабільного джерела доходу, що призводить до економічної нестабільності та залежності від соціальних виплат [27]. Цю ситуацію поглиблює масова відсутність офіційних документів: свідоцтв про народження, паспортів, реєстрації місця проживання. За деякими оцінками, до 40 % ромів не мають жодного документа, що унеможлиблює доступ до освіти, медицини, соціального захисту, виборчих прав [15].

Житлові умови ромських громад здебільшого не відповідають санітарним нормам. Поселення часто розташовані на віддалених або непридатних для житла територіях – поблизу сміттєзвалищ, на околицях промислових зон або в районах без централізованого водопостачання, каналізації й електропостачання. У Закарпатській області численні ромські громади, зокрема в селах Концово та Велика Добронь на Ужгородщині, фактично проживають у сегрегованих таборах без доступу до інфраструктури [15; 24].

Освітня ситуація залишається критичною. Більшість ромських дітей відвідує школу нерегулярно або взагалі не охоплені освітою. Часто вони навчаються в окремих класах або школах для дітей з особливими освітніми потребами, що створює ефект сегрегації. Ромські діти зазнають упередженого ставлення з боку вчителів і однолітків, що призводить до раннього залишення школи та відтоку із системи освіти. За даними дослідження *Fundamental Rights Agency (FRA)*, лише 38 % ромських дітей в Україні завершують базову середню освіту [28].

Ромські громади також стикаються з проблемами у сфері охорони здоров'я. Через складні житлові умови, відсутність медичного страхування, а також правової реєстрації вони мають обмежений доступ до медичних послуг. Вони рідко звертаються до лікарів, часто не проходять вакцинацію та профілактичні огляди. Низький рівень гігієни та скученість у житлових приміщеннях сприяють поширенню інфекційних захворювань, особливо серед дітей [13].

Сказане вище засвідчує, що інтеграція ромів в українське суспільство залишається надзвичайно складним і комплексним завданням. Вона вимагає не лише формального закріплення прав у законодавстві, але й реальних програм соціального включення: надання документів, доступу до житла, якісної освіти, охорони здоров'я та ринку праці. Без комплексної етнополітичної стратегії, орієнтованої на права людини та соціальну рівність, проблема інтеграції ромів залишатиметься актуальною і в наступні десятиліття.

Необхідно зазначити, що політична участь ромської етнічної меншини в Україні залишається обмеженою як за кількісними показниками, так і за рівнем впливу на прийняття рішень. Роми практично відсутні у структурах представницької влади як на центральному, так і на місцевому рівнях. Основні чинники, що перешкоджають їх активному залученню до політичного процесу, включають низький рівень правової обізнаності, соціальну маргіналізацію, брак офіційних документів у частини громадян ромського походження, а також поширені стереотипи і дискримінаційні практики з боку партійних структур та виборців.

За результатами дослідження, проведеного за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», на місцевих виборах 2020 року в Україні балотувалися щонайменше 25 кандидатів ромського походження. Серед них 10 були обрані до органів місцевого самоврядування. До прикладу, в Закарпатській області депутатами місцевих рад обрані такі репрезентанти еліти ромської етнічної меншини:

1) Ужгородська міська рада – *Мирослав Горват* (політична партія «Рідне Закарпаття»); 236 голосів виборців (39,79 % від квоти); *Юрій Мандич* («Партія твого міста»); 467 голосів виборців (78,75 % від квоти);

2) Мукачівська міська рада – *Іван Йонаш* (політична партія «Команда Андрія Балоги»); 336 голосів виборців (34 % від квоти);

3) Берегівська міська рада – *Рудольф Пап* (Демократична партія угорців України; 204 голоси виборців (48,92 % від квоти);

4) Перечинська міська рада (Ужгородський район) – *Едуард Турпак* (ВО «Батьківщина»); 84 голоси виборців (10,34 % від загальної кількості голосів по округу);

5) Середнянська селищна рада (Ужгородський район) – *Леонід Брежінський* (політична партія «Рідне Закарпаття»); 269 чол. (19,95 % від загальної кількості голосів по округу) [30, с. 88–89].

Варто зауважити, що додатковим бар'єром виступає те, що роми рідко включаються до списків політичних партій, які мають реальні шанси подолати виборчі бар'єри. Здебільшого залучення ромських активістів до виборчого процесу відбувається через незалежне самовисування або через маловідомі місцеві партії. З огляду на це, багато ініціатив ромської спільноти зосереджено на розвитку громадянської активності, а не політичної репрезентації. Наприклад, громадська організація «Чіріклі» реалізує освітні програми з розвитку політичної обізнаності, правозахисту та лідерства, у яких бере участь переважно молодь і жінки ромського походження [7].

Суттєву роль у процесі політичної мобілізації відіграють неурядові організації, які проводять навчальні тренінги для майбутніх лідерів ромських громад. Зокрема, «Політична школа для ромів» у рамках ініціативи Ради Європи підготувала десятки учасників, багато з яких згодом брали участь у місцевих виборах. Успішні приклади такої участі продемонстрували зростаючу політичну активність ромів у Закарпатській, Черкаській, Одеській та Дніпропетровській областях [8].

Зауважимо, що політична участь ромів в Україні перебуває на етапі формування, з переважанням ініціатив «знизу», через громадські організації, просвітницькі програми, освітні кампанії. Для досягнення стабільного представництва ромської спільноти у полі-

тичних процесах необхідне створення інституційних механізмів підтримки, зокрема запровадження освітніх квот, пільгових умов доступу до участі у виборах, а також формування позитивного іміджу ромських політичних лідерів.

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України у лютому 2022 року, суттєво загострила й без того складні умови інтеграції ромської етнічної меншини. Системні проблеми соціального, правового та економічного характеру, що існували до війни, в умовах збройного конфлікту набули критичних форм, спричинивши посилення маргіналізації ромів як у межах України, так і за її межами.

Однією з найгостріших проблем стала відсутність належної документації в значній частині ромського населення. За даними звітів міжнародних правозахисних організацій, близько 40 % ромів в Україні не мають паспорта або свідоцтва про народження, що унеможливує реєстрацію як внутрішньо переміщених осіб, отримання гуманітарної допомоги та доступ до медичних, освітніх і соціальних послуг [31]. Проблема документування набула особливої гостроти серед ромських жінок, дітей та осіб з інвалідністю.

Окрему увагу слід приділити ситуації в Закарпатській області, де історично проживає найбільше ромського населення. У регіоні спостерігалось зростання навантаження на інфраструктуру через прибуття ромських внутрішньо переміщених осіб з інших областей. Однак місцеві органи влади не були готові до такого виклику: не існувало ані бази даних, ані механізмів ідентифікації потреб, що призвело до ще більшого занурення громади у маргіналізоване становище [14; 22].

Війна спричинила масове внутрішнє переміщення. За деякими оцінками, понад 100 тис. ромів були змушені покинути свої домівки. Проте більшість із них не змогли скористатися державними чи міжнародними програмами допомоги через правову невизначеність та дискримінаційні практики. Згідно з аналітичними звітами Центру підтримки біженців [32] та Інституту міграційної політики [33], ромські біженці з України стикалися із системною дискримінацією в Угорщині, Польщі та Чехії, де їм відмовляли в реєстрації, житлі та доступі до медичної допомоги. Водночас такі випадки були задокументовані й в Україні, зокрема в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб.

Окремою проблемою є соціальна ізоляція ромів з інвалідністю, про що йдеться у звіті Ромського жіночого фонду «Чіріклі» [10]. Особи з інвалідністю в умовах війни втратили навіть ті обмежені канали доступу до медицини та соціальних служб, які існували раніше. Це призвело до критичних випадків нехтування правами людини у тимчасових таборах та транзитних осередках прийому переселенців [32].

Національна стратегія інтеграції ромів у період війни фактично була поставлена на паузу. В умовах воєнного стану держава не встигла адаптувати політику з урахуванням специфічних потреб ромської меншини. Звіт Державної служби з етнополітики та свободи совісті за 2023 рік засвідчує відсутність системного бачення інтеграції ромів у післявоєнну відбудову [34]. Ромські громади не були належним чином включені до програм щодо реконструкції зруйнованого житла, доступу до компенсацій чи участі у публічному житті.

Водночас варто зауважити, що представники ромської етнічної меншини долучалися до захисту України. Представники ромської меншини служили у Збройних силах України, брали участь у волонтерських ініціативах, збирали кошти та допомогу для переселенців. Проте їхній внесок залишається малопомічним у публічному дискурсі й рідко відображається у стратегічних національних наративах [35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, оцінка етнополітичної ситуації ромської меншини в Україні в умовах війни свідчить про наявність комплексної кризи, що охоплює соціальні, правові, інституційні та культурні виміри. Ромська

спільнота, яка вже до початку повномасштабного вторгнення Росії перебувала в умовах глибокої соціальної маргіналізації, сьогодні опинилася серед найбільш уразливих груп, що потерпають від нестачі документів, обмеженого доступу до базових послуг, дискримінації та правової невизначеності. Війна не лише поглибила структурну вразливість, а й продемонструвала неготовність державних інституцій до оперативної адаптації політики інтеграції національних меншин до умов збройного конфлікту. Незважаючи на існування нормативних документів, зокрема Стратегії інтеграції ромів до 2030 року, їх реалізація на практиці є фрагментарною, несистемною і часто не відповідає реальним потребам громад.

Водночас ромська меншина демонструє приклади активної громадянської позиції, зокрема, через участь у волонтерських ініціативах та Збройних силах України, що потребує належного суспільного визнання і врахування в національному наративі. У цих умовах інтеграція ромів має спиратися на поєднання правозахисного підходу, міжвідомчої координації та залучення самих ромських громад до формування і реалізації політики. Особливу увагу слід приділяти регіональним особливостям, інституційному посиленню громадських ініціатив, забезпеченню документування, доступу до освіти, охорони здоров'я, ринку праці та політичної репрезентації. Без таких дій зберігається ризик подальшого соціального розриву, який у повоєнний період може призвести до посилення напруги, недовіри та гальмування процесів національної консолідації. Тому питання інтеграції ромів у громадянське суспільство має розглядатися не як другорядна соціальна проблема, а як складник національної безпеки, соціальної згуртованості та етнополітичної стабільності України.

Список використаної літератури

1. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми : монографія. 2-ге вид., доп. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 704 с.
2. Асланов С. Етнополітичний конфлікт (гібридна війна на Сході України) як наслідок регіональної етнонаціональної політики. *Вісн.* 2015. № 14. С. 2–4.
3. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави : наук. записка / В. П. Горбатенко, Ю. С. Шемшученко, І. О. Кресіна, О. М. Стойко ; НАН України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького. Київ : Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2015. 79 с.
4. Свтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 14–27.
5. Кривицька О. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.
6. Монастирський Є. Аналітичний звіт «Дослідження участі представників ромських громад на місцевих виборах 2020 року в якості кандидатів в органи місцевого самоврядування». Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у рамках операційного дослідницького проекту (березень 2021 р.). 61 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/03/zvit_romski-kandydaty_final-1.pdf (дата звернення: 23.07.2025).
7. Forum of Roma Political Participation. *Council of Europe Portal*. Дата оновлення: 10.12.2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/-/forum-of-roma-political-participation> (дата звернення: 24.07.2025).
8. Roma Political School 2021 launched in Ukraine. *Council of Europe Portal*. Дата оновлення: 26.08.2021. URL: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/-/roma-political-school-2021-launched-in-ukraine> (дата звернення: 24.07.2025).

9. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#top> (дата звернення: 24.07.2025).
10. Written Comments of the European Roma Rights Centre and Chiricli, Concerning Ukraine For Consideration by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights at the 52nd Session (28th April to 23rd May 2014). 9 p. URL: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/ukraine-cescr-march-2014.pdf (дата звернення: 24.07.2025).
11. Written Comments of the European Roma Rights Centre, Concerning Ukraine For Consideration by the Human Rights Committee at its 129th Session (29th June – 24th July 2020). 13 p. URL: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5242_file1_ukraine-un-hrc-28-may-2020.pdf (дата звернення: 24.07.2025).
12. Roma and Sinti Political Participation: Opportunities and Risks of Local-level Engagement Summary Report of the Expert Meeting Warsaw, 28 November 2014. Report published in Warsaw, January 2016. 52 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/3/219511.pdf> (дата звернення: 24.07.2025).
13. Roma Health Mediators: Successes and Challenges. October 2011 / Roma Health Project Open Society Public Health Program. Published by Open Society Foundations. 80 p. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/0b5e7562-2762-4d42-a73e-ed6ce20a809a/roma-health-mediators-20111022.pdf> (дата звернення: 25.07.2025).
14. The Marginalization of Roma Refugees From Ukraine: Experiences from Hungary and Poland. GMF. Дата оновлення: 06.12.2024. URL: <https://www.gmfus.org/news/marginalization-roma-refugees-ukraine-experiences-hungary-and-poland> (дата звернення: 25.07.2025).
15. Experiences of Roma Refugees from Ukraine in accessing services and assistance in Poland. 39 p. URL: https://poland.iom.int/sites/g/files/tmzbd11346/files/documents/2024-08/iom-poland_experiences_of_roma_refugees_26_08.pdf (дата звернення: 25.07.2025).
16. Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 5–6 (85–86). С. 258–261.
17. Новородовський В. Мовний чинник етнополітичної дестабілізації в Україні (2010–2014 рр.). *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 403–410.
18. Конституція України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2025).
19. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 26.07.2025).
20. Butkevych O. Rights of National Minorities in Armed Conflict: A Ukrainian Perspective. Just Security. Дата оновлення: 29.08.2024. URL: <https://www.justsecurity.org/98776/national-minority-rights-ukraine/> (дата звернення: 28.07.2025).
21. Fourth Report submitted by Ukraine pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Received on 30 May 2016). 118 p. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680657b74> (дата звернення: 26.07.2025).
22. ODIHR Report on the Human Rights Situation of Internally Displaced Roma People in Ukraine. 26 July 2024. 16 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/6/573736.pdf> (дата звернення: 26.07.2025).
23. Fremlova L. Roma in the Ukraine in the context of war, annexation and historic oppression. ROMEA.cz. Дата оновлення: 12.10.2022. URL: <https://romea.cz/en/world/lucie-fremlova>

- roma-in-the-ukraine-in-the-context-of-war-annexation-and-historic-oppression (дата звернення: 26.07.2025).
24. Ukraine Situation of Roma from the Zakarpattia region / Næstved: The Danish Immigration Service. 2003. 53 p. URL: <https://us.dk/media/hrxdxw02/report-on-roma-from-zakarpattia-2023.pdf> (дата звернення: 25.07.2025).
 25. Roma in Ukraine. Minority Rights Group. URL: <https://minorityrights.org/communities/roma-26/> (дата звернення: 25.07.2025).
 26. Горват М. В., Зан М. П. Політико-історичні та соціально-демографічні особливості формування ромських етнічних громад в Україні. *Регіональні студії* : науковий збірник / редкол.: М. М. Палінчак (голов. ред.), І. М. Бегеш, Є. І. Гайданка та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 32. С. 16–23.
 27. ECRI Report on Ukraine (fifth monitoring cycle). Adopted on 20 June 2017. Published on 19 September 2017. 43 p. URL: <https://rm.coe.int/16808b5ca8> (дата звернення: 25.07.2025).
 28. Data in Focus Report: The Roma / European Union Agency for Fundamental Rights. 14 p. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf (дата звернення: 25.07.2025).
 29. Stern S. Long Marginalized, Roma Displaced from Ukraine Have Faced Further Exclusion / Migration Policy Institute. Дата оновлення: 26.03.2025. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/roma-ukraine-challenges> (дата звернення: 26.07.2025).
 30. Зан М. П. Особливості політико-партійного представництва лідерів громадських організацій міnorитарних етнічних груп Закарпатської області в контексті місцевих виборів 2020 року. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 30. С. 88–94.
 31. Strengthening dialogue and action to address the needs of Ukrainian Roma impacted by war focus of ODIHR event / OSCE. Дата оновлення: 15.10.2024. URL: <https://www.osce.org/odihr/578497> (дата звернення: 29.07.2025).
 32. Breaking the Cycle: Supporting Ukrainian Roma Communities / CWS Global. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: <https://cwsglobal.org/blog/breaking-the-cycle-supporting-ukrainian-roma-communities/> (дата звернення: 29.07.2025).
 33. Ukraine's forgotten victims: Roma with disabilities in wartime / Minority Rights Group. Дата оновлення: 23.01.2025. URL: <https://minorityrights.org/resources/ukraines-forgotten-victims/> (дата звернення: 29.07.2025).
 34. Звіт про результати роботи Державної служби з етнополітики та свободи совісті 2023. 84 с. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit-2023.pdf> (дата звернення: 29.07.2025).
 35. Kassam A. 'My example can change minds': Roma fighting for place in postwar Ukraine. *The Guardian*. Дата оновлення: 29.04.2024. URL: <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/29/roma-postwar-ukraine> (дата звернення: 29.07.2025).

THE ROMA ETHNIC MINORITY IN UKRAINE: ETHNOPOLITICAL CHALLENGES IN THE CONTEXT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AND SOCIAL TRANSFORMATION

Vitalii Kotsur

*Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Sukhomlynskyi str., 30, 08401, Pereiaslav, Ukraine*

The full-scale war unleashed by the Russian Federation against Ukraine in 2022 has significantly intensified the challenges faced by national minorities, particularly the Roma community. This article investigates the ethnopolitical status of Roma in Ukraine during Russian-Ukrainian war and broader

societal transformation. Drawing upon interdisciplinary methodologies-including content analysis of legal documents, comparative legal studies, sociological data, and case studies-the research highlights systemic marginalization, legal invisibility, and restricted access to essential services. Despite the existence of the National Strategy for the Integration of Roma until 2030, its implementation remains fragmented and ineffective, especially under martial law.

The article argues for a comprehensive state ethnopolitical strategy based on human rights, inter-agency coordination, and active Roma participation. Emphasis is placed on regional disparities, with the Zakarpattia region exemplifying demographic concentration and acute social vulnerability. The study underscores that Roma integration should be regarded not merely as a social issue but as a matter of national security and social cohesion in post-war Ukraine.

The author states, that despite the existence of regulatory and legal documents regulating the 'Roma issue' in Ukraine, their implementation in practice is incomplete and usually does not meet the social needs of Roma communities. Along with this, active representatives in public environment of the Roma ethnic minority participate in volunteer activities, fight in the ranks of the Armed Forces of Ukraine. Therefore, the integration of Roma should combine human rights protection, coordination by state bodies and public initiatives by non-governmental organizations. In this context, in the post-war period, the issues of access to education, health care, the labor market, ensuring full political participation and representation of Roma at the level of state power and local self-government become important.

Key words: Roma ethnic minority, Ukraine, ethnopolitics, Russian-Ukrainian war, integration, discrimination, national minority, Zakarpattia, human rights, internal displacement.